

Samenwerken met naasten

inbedding in zorg- en welzijnsopleidingen

Author(s)

Wittenberg, Yvette; Kwekkeboom, Rick; Hermsen, Maaïke; Brandts, Mariët; Wilken, Jean Pierre

DOI

[10.1007/s12459-022-1518-5](https://doi.org/10.1007/s12459-022-1518-5)

Publication date

2022

Document Version

Final published version

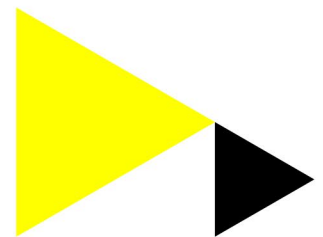
Published in

Vakblad Sociaal Werk

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Wittenberg, Y., Kwekkeboom, R., Hermsen, M., Brandts, M., & Wilken, J. P. (2022). Samenwerken met naasten: inbedding in zorg- en welzijnsopleidingen. *Vakblad Sociaal Werk*, 23(6), 22-25. <https://doi.org/10.1007/s12459-022-1518-5>

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

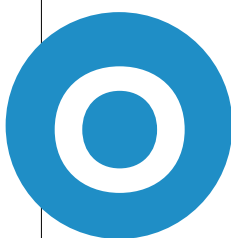
If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please contact the library: <https://www.amsterdamuas.com/library/contact/questions>, or send a letter to: University Library (Library of the University of Amsterdam and Amsterdam University of Applied Sciences), Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

Inbedding in zorg- en welzijnsopleidingen

Samenwerken met naasten

Door Yvette Wittenberg, Rick Kwekkeboom, Maaïke Hermsen, Mariët Brandts & Jean Pierre Wilken

Naasten en beroepskrachten zijn samen verantwoordelijk voor de ondersteuning van hulpvragers. De samenwerking die dat vergt, komt op de meeste hogescholen echter nauwelijks aan de orde. Dat moet anders, betogen Yvette Wittenberg en collega's.

Ondersteuning bieden aan hulpvragers is een gezamenlijke verantwoordelijkheid van naasten en beroepskrachten, ongeacht de reden, duur en intensiteit van de zorg- of hulpvraag. Er wordt al geruime tijd geprobeerd om samenwerking met naasten in te bedden in de curricula van zorg- en welzijnsopleidingen. Movisie signaleerde in 2018 dat die samenwerking op de meeste hogescholen nauwelijks aan de orde komt (Alderliesten, 2018). Dat beeld lijkt in 2022 onveranderd. Organisaties uit de beroepspraktijk en belangenverenigingen zoals MantelzorgNL roepen op om samenwerking met naasten beter in te bedden in curricula. Ook vanuit lectoraten (Kwekkeboom & Wittenberg, 2022) en studenten (Ligthart, 2021) wordt gesignaleerd dat er in de opleidingen te weinig aandacht is voor deze samenwerking. Hoe komt dat, en hoe kunnen onderwijsinstellingen samenwerking met naasten een centralere plek geven?

Essentieel

Voor mensen met een chronische aandoening of beperking zijn het vaak naasten én beroepskrachten die hen nabij zijn. Vanuit hun persoonlijke relatie kennen naasten hulpvragers als geen ander, terwijl beroepskrachten het zorglandschap goed kennen en kennis over het leven met een chronische aandoening of beperking meebrengen. Goede samenwerking tussen deze partijen helpt om samen inhoud te geven aan een goed leven voor de hulpvrager en diens naasten (Witteveen et al., 2021). Het investeren in de relatie en het waarderen van naasten als gelijkwaardige gesprekspartners is daarbij essentieel. De samenwerking met naasten zou gezien moeten worden als een belangrijke bijdrage aan kwaliteit van leven van mensen en niet als iets 'waar je ook nog wat mee moet'.

Onderzoek toont aan dat goede samenwerking met naasten gaat over hen zien staan, hen waarderen én hen goed ondersteunen (Van Heijst, 2008; Wittenberg et al., 2012). Naasten ervaren hun

**Beroepskrachten
en naasten zijn partners
in een gezamenlijk
zorgsysteem**

situatie als meer belastend wanneer de samenwerking met beroepskrachten hapert. Bijdragen aan kwaliteit van leven gaat dus ook over oog hebben voor de wensen, zorgen en behoeften van naasten. Dat draagt uiteindelijk bij aan hun draagkracht en het kan het werk van beroepskrachten gemakkelijker maken doordat zorg gedeeld wordt (Hengelaar et al., 2018).

De toenemende vergrijzing, de stijgende vraag naar zorg en personeelstekorten verhogen de urgentie om de zorg te beschouwen als gezamenlijke opdracht. Onlangs pleitte de Raad voor Volksgezondheid en Samenleving voor een fundamentele herziening van de relaties tussen formele en informele zorg (RVS, 2022). Beroepskrachten en naasten

dienen op gelijkwaardige voet samen te werken en elkaar van meet af aan te beschouwen als samenwerkingspartners met respect voor ieders verschillende verantwoordelijkheden in een gezamenlijk zorgsysteem. Dit lijkt misschien logisch en vanzelfsprekend, maar is het nog niet. Naasten, beroepskrachten, vrijwilligers, ‘helphulpen’, ervaringsdeskundigen, enzovoort, zullen volgens de RVS (2022) steeds meer samen op moeten trekken. Belangrijke vraag daarbij wordt welke verantwoordelijkheden beroepskrachten uit verschillende sectoren in zorg en welzijn op zich zullen nemen en wie daarbij (vooral) verantwoordelijk is voor afstemming en samenwerking mét, maar ook ondersteuning van naasten in het zorgsysteem.

NAASTEN

Waar we het in dit artikel hebben over ‘naasten’, bedoelen we die mensen uit de directe sociale omgeving van de persoon met een hulpvraag, chronische aandoening of beperking, die deze persoon nabij zijn en/of (onbetaalde) ondersteuning bieden. Deze ondersteuning wordt ook wel ‘mantelzorg’ of ‘informele zorg’ genoemd. Veel mensen verbinden de term ‘mantelzorg’ echter exclusief met mensen die voor ouderen zorgen. Het zorgen voor een dierbare met bijvoorbeeld een verstandelijke beperking of psychiatrische problemen wordt ten onrechte niet altijd als ‘mantelzorg geven’ herkend (Wittenberg et al., 2012). Vandaar dat wij hier, in navolging van de RVS (2022), de term ‘naasten’ hanteren.

Geen gemeengoed

Helaas is samenwerking met naasten een onderwerp dat niet gemakkelijk de aandacht van studenten trekt, misschien mede doordat het begrip ‘mantelzorg’ vaak (ten onrechte) exclusief verbonden wordt met mensen die voor ouderen zorgen. Het besef dat vrijwel iedereen op een dag zal zorgen voor een dierbare, op welk moment of in welke vorm dan ook, lijkt er niet altijd te zijn. ‘Mantelzorg’ is geen hip onderwerp én veel mensen, waaronder studenten, herkennen hun eigen inzet voor dierbaren niet als zodanig. Mogelijk speelt dit een rol bij de vraag hoe het kan dat samenwerking met naasten nauwelijks structureel is ingebed in opleidingen. Er zijn echter ook andere oorzaken aan te wijzen.

TER INSPIRATIE

Wie in de opleiding aandacht wil besteden aan samenwerken met naasten, kan zich laten inspireren door onderstaande ideeën en initiatieven:

- Op www.kennisinformelezorg.nl staat veel informatie over mantelzorg. Studenten en docenten kunnen hier kennis halen én brengen. Ook staan hier diverse e-learning modules op die kunnen worden gebruikt als lesmateriaal.
- De inzet van ervaringsdeskundige gastsprekers is waardevol. Gesprekken voeren met naasten helpt studenten zich een betere voorstelling te kunnen maken van hoe het leven van een mantelzorgder daadwerkelijk is en vanuit verschillende perspectieven te kijken (HAN, 2022).
- In het project *Beter Samenwerken met Informele Zorg* van de Hogeschool Utrecht is gewerkt aan een competentieprofiel waarin beschreven wordt wat sociaal werkers en verpleegkundigen moeten kunnen om goed met naasten samen te kunnen werken.
- De opleiding Ergotherapie van de Hogeschool van Amsterdam formuleerde al een visie op samenwerking met naasten (Expertisecentrum Mantelzorg, z.d.). Het onderwerp komt daar gedurende de hele opleiding terug in modules en andere projecten. Docenten die expert zijn over mantelzorg ondersteunen andere docenten rond dit thema.

De afgelopen jaren is sterk de nadruk gelegd op het bevorderen van participatie en eigen kracht van hulpvragers. In opleidingen leren studenten hoe ze dat kunnen doen, maar nog niet altijd hoe ze dat samen met naasten kunnen doen. Er is nog te weinig besef dat studenten, de aankomende beroepskrachten, en naasten partners zijn met verschillende verantwoordelijkheden in een gezamenlijk zorgsysteem. In de praktijk komt samenwerking dan niet altijd goed van de grond, zoals in de zorg aan mensen met een verstandelijke beperking. In die sector is samenwerking met naasten meestal wel opgenomen in visiedocumenten, maar zijn beroepskrachten vaak nog onvoldoende toegerust om dit in praktijk te brengen (Van der Weele et al., 2018). Daarnaast worden ‘formele’ en ‘informele’ zorg vaak tegenover elkaar geplaatst als tegengestelde vormen van zorg: het een kost geld en is afstandelijk, het ander is gratis en persoonlijk. Dit discours leidt ertoe dat sommigen de inzet van informele zorg zien als louter een manier om te bezuinigen. Dat

‘Formele’ en
‘informele’ zorg worden
vaak gezien als onderling
tegengestelde vormen
van zorg

maakt samenwerken met naasten niet aantrekkelijk, laat staan vanzelfsprekend voor beroepskrachten. Tot slot kan het gebrek aan aandacht voor naasten voortkomen uit een gebrek aan interesse of deskundigheid onder docenten (Ligthart, 2021). Het onderwerp wordt vaak gezien als één van de vele thema’s die in opleidingen aan bod moeten komen en delft dan vaak het onderspit. Daarnaast is het soms afhankelijk van persoonlijke ervaringen, expertise en interesses van docenten of zij hier aandacht voor hebben.

Toch wordt in opleidingsdocumenten en beroepsprofielen wel het belang van samenwerking met naasten beschreven. In het *Beroepsprofiel van de Sociaal Werker* staat bijvoorbeeld dat sociaal werkers in staat moeten zijn om mantelzorgers te betrekken bij geboden zorg en ondersteuning én dat zij in staat moeten zijn mantelzorgers te ondersteunen waar nodig (BPSW, 2022). In competentieprofielen komen termen als het ‘betrekken van de context’, ‘systeemgericht werken’, ‘werken in netwerken en gemeenschappen’ en ‘samenwerken met informele netwerken’ veel voor. Deze termen zijn vrij breed en breed genoeg om te betrekken op samenwerking met naasten. Maar ze kunnen ook betrekking hebben op de dynamiek in een leefgroep, of op samenwerking met bewonersorganisaties. De omschrijvingen bieden dus ruimte voor verschillende interpretaties, wat kan uitmonden in een (te) beperkte vertaling van competenties naar samenwerking met naasten.

Structurele inbedding

Als we willen dat samenwerken met naasten onderdeel wordt van de kern van het werk van beroepskrachten in de zorg- en welzijnssector, zullen we dit structureel moeten inbedden in de curricula van de verschillende opleidingen. Deze samenwerking vraagt om specifieke kennis en vaardigheden, en om een houding waarin naasten als gelijkwaardige samenwerkingspartner worden erkend. Het gaat er dan om dat beroepskrachten zich realiseren dat zij aansluiten bij een al bestaande relatie en dat zij dus ‘te gast’ zijn in een zorgsysteem. Beroepskrachten vragen zich nog te vaak af hoe zij naasten kunnen ‘betrekken bij de zorg’. Terwijl het meestal andersom is: de beroepskracht raakt betrokken bij de zorg – de naaste was al betrokken bij die zorg voordat de

beroepskracht in beeld kwam. Dit betekent dat de beroepskracht als eerste nieuwsgierig moet zijn naar wat er in de bestaande zorgrelatie al gebeurt en in gesprek moet gaan over de manier waarop de beroepskracht goed kan aansluiten. Dergelijke competenties aanleren lukt niet in een beperkt aantal lessen over samenwerken in de driehoek of in een keuzemodule over samenwerking met naasten, temeer omdat samenwerking in zorgsystemen in de praktijk vaak complexer is dan samenwerken met collega's in algemene zin.

Een eerste stap om opleidingsbrede inbedding te kunnen realiseren is om, bijvoorbeeld op initiatief van een curriculumcommissie, een breed gedragen visie te formuleren op samenwerking met naasten. Daarbij is het nodig te reflecteren op de taken en rollen die de beroepsgroep waartoe wordt opgeleid heeft ten opzichte van naasten. Zo wordt duidelijk wat beroepskrachten vanuit hun specifieke rol in zorgsystemen moeten leren over samenwerking met naasten. Hierbij kunnen landelijke opleidingsdocumenten en beroepsprofielen, maar ook de inspiratiesheets van Movisie (2022) over samenwerken met naasten per beroepsgroep helpend zijn. Het is daarnaast waardevol om naasten met ervaringskennis te betrekken bij deze visievorming. Zij weten als geen ander wat belangrijk is in de samenwerking tussen naasten en beroepskrachten. Vervolgens kunnen opleidingen een vertaalslag maken van die visie naar aan te leren competenties. Die zijn uit te werken in concrete leerdoelen over samenwerking met naasten. Daarna is het nodig te bepalen in welke onderdelen van de opleiding hierop getoetst wordt. Op die manier verklein je de ruimte voor verschillende interpretaties van vaak algemeen omschreven competenties en leg je beter vast wat beroepskrachten in de praktijk moeten kunnen. Aan opleidingen daarbij de taak om na te gaan of docenten over voldoende expertise beschikken om studenten deze competenties te helpen verwerven en hen, zo nodig, de mogelijkheid te bieden zich te laten bijscholen. Daarbij kan de inzet van ervaringskennis opnieuw van meerwaarde zijn. Lectoraten kunnen met hun kennis uit onderzoek een ondersteunende rol spelen bij zowel visievorming als deskundigheidsbevordering.

Yvette Wittenberg is docent Social Work en onderzoeker bij het lectoraat Langdurige Zorg en Ondersteuning van de Hogeschool van Amsterdam. Rick Kwekkeboom is lector Langdurige Zorg en Ondersteuning. Maaike Hermesen is lector Ethiek van Verbinding met Mensen met een Verstandelijke Beperking van de Hogeschool Arnhem Nijmegen. Mariët Brandts is docent Social Work en onderzoeker bij

het lectoraat Participatie, Zorg en Ondersteuning van de Hogeschool Utrecht. Jean Pierre Wilken is lector Participatie, Zorg en Ondersteuning. De auteurs bedanken Mirjam Wouda, Merel van Schravendijk, Stefanie van Zal, Joep Holten, Rieke Hengelaar, Meike Heessels, Lisanne den Heijer en Sascha van Gijzel voor het meedenken over dit artikel.

Bronnen

- Alderliesten, H. (2018). 'Informeel zorg, dat gaat om ons allemaal.' *Informeel zorg en onderwijs kunnen elkaar versterken*. Geraadpleegd op 23 juni 2022, van <https://www.movisie.nl/artikel/informele-zorg-dat-gaat-om-ons-allemaal>.
- BPSW (2022). *Beroepsprofiel van de Sociaal Werker*. Utrecht: BPSW.
- Expertisecentrum Mantelzorg (z.d.). *Informeel zorg & Ergotherapie aan de Hogeschool van Amsterdam. 'Het gaat om de cliënt én zijn netwerk. Dat zit diepgeworteld in ons vak'*. Geraadpleegd op 07 juli 2022, van <https://www.movisie.nl/sites/movisie.nl/files/publication-attachment/inspiratie-hbo-ergotherapie-hva%20%5BMOV-12856415-1.0%5D.pdf>.
- HAN (2022). 'Sociaal werk is een ambacht.' Geraadpleegd op 20 oktober 2022, van <https://www.han.nl/nieuws/2022/10/sociaal-werk-en-gehandicaptenzorg-ambacht/index.xml>.
- Hengelaar, A.H., Van Hartingsveldt, M., Wittenberg, Y., Van Etten-Jamaludin, F.S., Kwekkeboom, R., & Satink, T. (2018). Exploring the collaboration between formal and informal care from the professional perspective – A thematic synthesis. *Health and Social Care in the Community*, 26(4), 474-485. doi: 10.1111/hsc.12503.
- Kwekkeboom, R. & Wittenberg, Y. (2022). *Niet de professionele zorgverlener, maar de mantelzorg is de spil van de zorg*. Trouw, 25 januari.
- Ligthart, J. (2021). *Samen (leren) werken binnen de Social Work opleiding van de HvA*. Bachelorscriptie Hogeschool van Amsterdam.
- Movisie (2022). *Inspiratiesheets: tips en tools voor het samenwerken met én voor mantelzorgers*. Geraadpleegd op 07 juli 2022, van <https://www.movisie.nl/inspiratiesheets-samenwerken-mantelzorgers>.
- Raad Volksgezondheid & Samenleving (2022). *Anders leven en zorgen. Naar een gelijkwaardig samenspel tussen naasten, vrijwilligers en beroepskrachten*. Den Haag: Raad RVS.
- Van der Weele, S., Bredewold, F., Grootegoed, E., Trappenburg, M., & Tonkens, E. (2018). *De kunst van ambachtelijke afstemming. Een onderzoek naar ervaringen van afhankelijkheid van mensen met een verstandelijke beperking en hun verwanten*. Universiteit voor Humanistiek.
- Van Heijst, A. (2008). *Iemand zien staan. Zorgethiek over erkenning*. Klement.
- Wittenberg, Y., Kwekkeboom, M.H. & De Boer, A.H. (2012). *Bijzondere mantelzorg. Ervaringen van mantelzorgers van mensen met een verstandelijke beperking of psychiatrische problematiek*. Den Haag, Amsterdam: Sociaal en Cultureel Planbureau / Hogeschool van Amsterdam.
- Witteveen, E., Siteur-Scholten, A. & Brandts, M. (red) (2021). *Hartenkreten van mantelzorgers. Over de kunst van het samenwerken*. Antwerpen/'s Hertogenbosch: Van Gompel & Svacina.

